

Λαϊκή ιατρική και θρησκευτικότητα, προφορικότητα και εγγραμματοσύνη

Μια γυναικεία μαρτυρία από την πεδινή Ηλεία

Ελένη Ψυχογιού
Λαογράφος, Ερευνήτρια

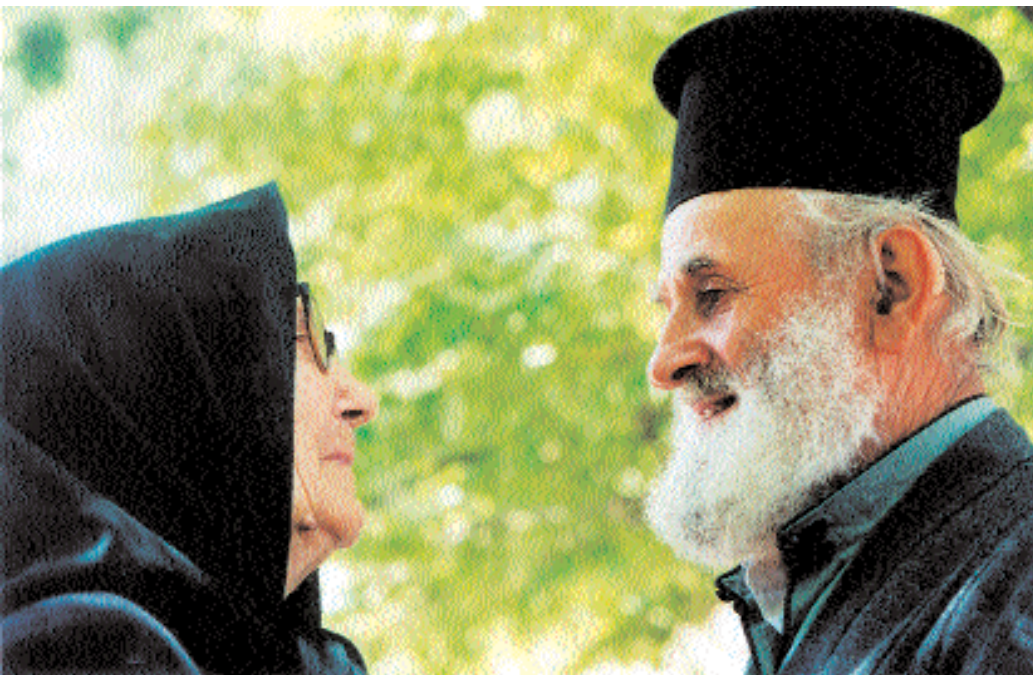
Σπάνια έχουμε σήμερα την ευκαιρία να γνωρίσουμε τις παραδοσιακές θεραπευτικές πρακτικές και κυρίως τις αντιλήψεις, την κοσμοθεώρηση που αυτές προβάλλουν, μέσα από το λόγο των ίδιων των κατά τόπους φορέων τους, ιδιαίτερα όταν είναι γυναίκες. Κατά κανόνα τούτη η παράδοση φθάνει στο εγγράμματο αστικό κοινό της νεωτερικής εποχής μας έμμεσα, μέσα από τις παρατηρήσεις, τις κρίσεις και τις ερμηνείες των επιστημόνων γιατρών, των ανθρωπολόγων, των λαογράφων. Η στροφή που παρατηρείται προς τις παραδοσιακές, φυσικές ιατρικές πρακτικές και τη χρήση των βοτάνων δίνει αφορμή ν' «αφουγκραστούμε» το λόγο μιας γυναίκας, παραδοσιακής θεραπεύτριας, μιας από αυτές που τείνουν πλέον να εκλείψουν στην αγροτική περιφέρεια. Μαζί τους χάνεται γνώση και εμπειρία αιώνων.

Η προφορική μαρτυρία που θα παραθέσουμε προέκυψε από συνομιλία της γράφουσας με τη Γ.Θ. (73 ετών, εγγράμματη, μαμμή, γιάτρισσα, μοιρολοίστρα) που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια επιτόπιας έρευνας σε χωριό της Ηλείας, τον Αύγουστο του 1989.¹ Η πολυσήμαντη αυτή κατάθεση και η όλη ρητορική της αφηγήτριας επιτελείται (μαγνητοφωνείται εν γνώσει της, άρα ως ένα βαθμό «δίνει παράσταση», performance) ως παραμυθιακή διήγηση (Μαδιανού-Γκέφου 1998). Μέσα από τον προφορικό λόγο αναδεικνύονται τα σύνθετα πολιτισμικά πεδία που δομούν ιστορικά και κοινωνικά την πολιτισμική συγχρονία στον τόπο καταγραφής. Αναδεικνύεται ένα κρίσιμο σύνορο πάνω στο οποίο δομείται ένα από αυτά τα πεδία: η δημιουργική –διαλεκτική ή/και συγκρουσιακή, σύμφωνα και με τις κατά φύλα κοινωνικές διακρίσεις και ιεραρχήσεις– διαλεκτική μεταξύ εγγραμματοσύνης και προφορικότητας, παράδοσης και νεωτερικότητας, παραδοσιακής και επιστημονικής ιατρικής, ανάμεσα στη «μεγάλη παράδοση», ήτοι την επίσημη χριστιανική διδασχιά –όπως την εσωτερικεύουν οι πιστοί στο αγροτικό κυρίως πολιτισμικό περιβάλλον– και στη «μικρή παράδοση», ήτοι τη μαγεία, τη δεισιδαιμονία, τη μαγικοθρησκευτική πίστη και τη λαϊκή λατρεία (Stewart 1991· Stewart / Shaw 1994· Blum / Blum 2005).

Η Γ.Θ. αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών που αποκαλούμε «σοφές» γυναίκες στις μικρές κοινότητες της υπαίθρου (Blum / Blum 2005). Ασκημένη στην αφήγηση και στο θάρρος έκφρασης του λόγου και της γνώμης της, που απορρέει από τη μητρότητα όσο και από τους καιρίους τελετουργικούς και θεραπευτικούς ρόλους που αναλαμβάνει

άτυπα στο πλαίσιο της οικογένειας αλλά και της μικρής κοινότητας, συγκροτεί τη μαρτυρία της πάνω στο κρίσιμο όριο της κοινωνικής αποδοχής και της παραβατικότητας. Με τα λόγια της μας δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθούμε πώς συγκροτούνται οι αμφίσημες και αμφίθυμες σχέσεις των «σοφών» αυτών γυναικών με τη θρησκευτική και κοσμική εξουσία στο πλαίσιο των σχετικά περιορισμένων αριθμητικά αγροτικών κοινωνικών ομάδων όπου κυρίως διαβιούν και δρουν, συμμετέχοντας δυναμικά στα κοινά.

Πρόσωπα «σε κρίση» οι ίδιες –όπως και οι προσφεύγοντες σε αυτές για θεραπεία–, περιβεβλημένες επιπλέον και με μια αμφισημία ως προς τη θεραπευτική τους αρμοδιότητα (καθώς είναι αναγκαία και φοβερή, έγκυρη και απορριπτέα ταυτόχρονα), ακροβατούν ανάμεσα στο ιερό και το βέβηλο, στη μαγεία και τη θρησκεία, στην κοινωνική καταξίωση και την καταφρόνια. Φαίνεται δε οι εν λόγω γυναίκες να κατακτούν τον διφορούμενο, πλην σημαντικό για τις συγκεκριμένες πολιτισμικές παραμέτρους, κοινωνικό ρόλο τους διεκδικητικά και ανατρεπτικά. Δηλαδή, στο συγκεκριμένο τοπικό πλαίσιο, όχι μόνον όπως επιτάσσουν οι κοινωνικές νόρμες και οι παραδοσιακές πατριαρχικές δομές αλλά και μέσα από τη συχνά ανταρσιακή προσωπικότητά τους, από την όλη στάση τους απέναντι στη ζωή, στο θάνατο και στο μεταφυσικό, και από ένα είδος οδυνηρής αυθεντίας που θεωρούν ότι τους παρέχει η μητρική, θεραπευτική και τελετουργική κοινωνική προσφορά τους. Αυθεντία που η συνομιλήτρια αποδίδει σε μητροπλευρική, κατά παράδοση κληρονομούμενη –ως ένα βαθμό και μυστικά μεταδιδόμενη– γνώση αλλά και στην προσωπική της επίπονη και επώδυνη εμπειρία, στο πλαίσιο που

1. Παπάς και «σοφή» γερόντισσα. Οι δύο διαλεγόμενοι πόλοι συμβολικής εξουσίας, ψυχικής παραμυθίας και σωματικής θεραπείας στις αγροτικές κοινότητες (η φωτογραφία, τραβηγμένη στις 21.5.2002 σε πανηγύρι στη δυτική Πελοπόννησο, δεν απεικονίζει τα πρόσωπα που αφορά η δημοσιευόμενη μαρτυρία).

δομούν οι παραδοσιακές πολιτισμικές αξίες και τα καθήκοντα των γυναικών. Για αυτές τις γυναικείες αξίες παρατηρούμε να αγωνίζεται αφιλοκερδώς ως θεραπεύτρια αλλά και να τις υπερασπίζεται κοινωνικά με τον τρόπο της, ενίοτε ερχόμενη σε σύγκρουση με το στενό οικογενειακό της περιβάλλον, την κοινή γνώμη αλλά και με πρόσωπα της τοπικής κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας.

Η μαρτυρία πραγματοποιείται ως «εκ των έσω» εξομολογητική κατάθεση που αφορά την πίστη στις μεταφυσικές δυνάμεις και το ρόλο τους τόσο στην πρόκληση ασθενειών όσο και στην ίασή τους, τις αντιλήψεις για την υγεία, την ασθένεια, τη θεραπεία, την πίστη στις ιαματικές ιδιότητες των ιερών τόπων, τις συμβολικές αναπαραστάσεις που τους αφορούν, τη μαγική δυναμική τους για την ίαση σωματικών και πνευματικών ασθενειών. Μπορούμε επίσης να εστιάσουμε και στους συγκεκριμένους τρόπους μαγικής και πρακτικής θεραπείας που ασκεί η Γ.Θ., οι οποίοι ανήκουν σε αυτούς που αμφισβητούνται κατά κανόνα από τη σύγχρονη ιατρική επιστήμη ως προς τη χρήση και την αποτελεσματικότητά τους. Κυρίως όμως να κρίνουμε τις φυσικές, κοινωνικές, φιλοσοφικές και θρησκευτικές παραμέτρους των παραδοσιακών θεραπευτικών πρακτικών, τις πεποιθήσεις και τις αξίες που εκφράζουν και υποστηρίζουν στο πλαίσιο μιας κυρίως «κατά φύση», ανασφαλούς και επίπονης διαβίωσης, το πώς αυτές συγκροτούν και συνάμα εντάσσονται στο συμβολικό σύστημα της κοινότητας. Να στοχαστούμε πάνω στη, σωματική και ψυχική, ιαματική αξία τους και την παραμυθία που μπορεί, στο πλαίσιό τους, να επιτυγχάνουν κατά τις προσωπικές και τις συλλογικές κρίσεις.

Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ

[Αφηγείται η Γ.Φ. Είναι επίσης παρούσες και παρεμβαίνουν στην αφήγηση η Α.Λ., 73 ετών, με τη νύφη της Χ.Λ., 40 ετών και την εγγονή της Α.Λ., 16 ετών. Για την καλύτερη κατανόηση της αφήγησης σε αγκύλες παρεμβάλλονται επεξηγήσεις της γράφουσας.]

Το ξαφνιασμένο απ' όξω παιδί

... Τά 'χω μάθει απ' τη γιαγιά μου κι από μια θεια μου. Επιστήμων μαμμή δηλαδή. Και μού 'λεγε «να τα λαιμπουριάξεις² τα παιδιά, μου λέει. Μην τηράς, οι γιατροί δεν πιστεύουνε τέτοια πράματα», μου λέει. «Αλλά εγώ επιστήμων μαμμή είμαι, μου λέει, εγώ σ' το λέω, τα δικά σου παιδιά, όσα καταλαβαίνεις, να τα λαιμπουριάξεις». Όσα χρόνια ήταν η μάνα μου, λαιμπουρίαζε η μάνα μου. Πέθαν' η μάνα μου η κακομοίρα, θεός σ'χωρέσ' τηνε, λαιμπουριάζω εγώ.

Με πήρε μια και πήγα. Τρεις φορές. Ένα κι ένα, δύο [μετράει με τις πιθαμές της πάνω σ' ένα μαντίλι του κεφαλιού, που έβγαλε απ' τα μαλλιά της]. «Απ' όξω είναι το παιδί, πειραγμένο. Αερικό. Ο Σκατόφωλος». Εκείνη [η μάνα] το είπε. Εγώ δεν ξέρω ότι ερχότανε το παιδί τση πέντε μέρες πριν που φορτώνανε 'κεί απάνω, ότι ο -πώς τότε λένε, μωρή [απευθύνεται στη μια απ' τις παρούσες]- ο Ν., αλλά δεν τό ειδα [το παιδί] μοναχά, να ιδώ, κουτσαίνει, δεν κουτσαίνει; Εγώ τ'ς είπα να πάει παραπέρα. Δε μπορώ εγώ να ντζη το σταυρώσω [το παιδί]. Ερχότανε λέει απ' το το χωράφι, λέει, κι ερχότανε ούλο αξαφνιασμένο. Η μάνα του η ίδια το λέει. Αξαφνιασμένο, έτσι, άγριο. Ε, είχε πάρει λάδι [...]

Το παιδί στο χωράφι ήτανε. Κι αν ήτανε στο χωράφι; Παραφύλαγ' εκεί [το αερικό]. Και πού ήτανε. Είδε μια φορά, είδε δύο. Είδ' η μάνα του. Πήγε να βρει εμένα, πήγε τη μπρώτη φορά, πήγε τη δεύτερη, πήγε την τρίτη, πήγε τέσσερις-πέντε φορές, σου λέει. Κάποια φορά, λέει, πήγε και τού 'βαλε ένα λιβάνι, 'κεί, να ντο λιβανίσει το παιδί, είναι μεγάλος, για στρατιώτης, κι όπως έβαλε τώρα 'δώ το λιβανιστήρι κι έβαλε φωτιά να το λιβανίσει, 'κεί που το είδε έτσι το παιδί [αξαφνιασμένο], πετάγεται το κάρβουνο από 'δώ κι έπεσε απάνου στο σώμα του! Δεν τον ήθελε [το κάρβουνο] να πάει! Μου τό ειπε η ίδια η μάνα του.

Από 'κεί η μάνα δεν έβαλε μυαλό; Να φέρει τον παπά! Ο παπάς είναι μέσα στο χωριό. Να μου πεις, μωρή γαιδούρα, δεν τα βάνουμ' αυτά με το μυαλό μας! Α, δεν το περιμένω αυτό το πράμα! Να πει, για σταμάτα. Σα μάνα πού ήτανε, να σηκωθεί, αφού είδε τέτοιο πράμα, να μη μπάει πουθενά, να πάει, «παππούλη», να ντου ειπεί, «έλα 'δεκεί στο σπίτι μου, να

διαβάσεις ένα, μια ευχή του παιδιού!» Τίποτα, έτσι το παιδί. Ήρθε στο σπίτι μου 'κεί, μαζί με την Κ., μου λέει, «κυρά Γ., να με συγχωρείς», λέει, «έτσι κι έτσι». «Τι να σου πώ», της λέω, «βάλ' του ένα μαντίλι με 'κείνο και 'κείνο μέσα, με λιβάνι, στάρι, αντρικό μαλλί, με αλάτι και μια μπουκιά ψωμί». Το 'βαλε δυο-τρία μερόνυχτα 'κεί πέρα, στα τρία μερόνυχτα ε, ήρθε 'κεί πέρα, λέει «θεια, έτοιμο».

Πήγα 'κεί πέρα. Σταυρώνω ένα έτσι, ένα έτσι, δύο, εδώ, έπιασα έτσι και το κράτησα [μετράει πάλι με το μαντίλι της με τις πιθαμές]. Σταυρώνω, ξανασταυρώνω, ξανασταυρώνω. Δεν έμπαινε καθόλου [έχανε διάστημα στο μέτρημα, δεν ταίριαζε]. Όταν είναι για να περάσει [το κακό, η αρρώστια], αυτή η απιθαμή κι αυτή η μισή να πούμε [δείχνει πάνω στο μαντίλι] –εγώ κρατώ, 'γώ τώρα–, ένα και μισή εδεπά, το κρατώ εγώ τώρα. Τώρα μετρώ από κάτω [από την αντίθετη κατεύθυνση] μια απιθαμή και μια απαλάμη. Τίποτα αυτή η απαλάμη, κούνημα. Ούτε τό 'να, ούτε τ' άλλο. Όπως το 'βαλα, ήτανε. Δεν έφευγε. Είχε παραλύσει το παιδί, δηλαδή. Πρώτη, δεύτερη, τρίτη φορά [το δοκίμασε], πάει. Τη λέω,

«κυρία μου, μετάσχω τας χείρας μου, δε βλέπεις μπροστά σου». Το 'καμα μπροστά τη, δηλαδή. Δεν ξέρω τί 'χε κείνο το παιδί, πάντως ήτανε «απ' όξω». Τη λέω, «δε μπαίρνει με κανέναν τρόπο». Πρώτη φορά, δεύτερη φορά, τρίτη φορά, δε μπαίρνει! Πήγα τρεις φορές τ' απόγεμα, τρεις φορές το άλλο πρωί, είπα τρεις φορές τ' αυτά, τα λόγια, δεν έπαιρνε. Λέω και λόγια, βέβαια. Ε, από 'κεί και πέρα, της λέω «ό,τι θες κάμε το, σύρ' το όπου θες». Αλλά δεν ξέρω, τότε βλέπω που περνάει [τον άρρωστο] αλλά δεν ξέρω τί έγινε. Ούτε τη μάνα του την είδα, την ηύρε η περίπτωση με τη μάνα της, δεν την είδα να τη ρωτήσω...

Η θεραπεία της χρυσής του παπά

... Σταυρώνω για χρυσή και για σουφρες, Αυτό είχε χρυσή, το ένα. Εγώ το βλέπω [ότι έχει χρυσή], έχω συνηθίσει και το βλέπω. Το παιδί αυτοόνο 'φτού, το σταυρώνω πρώτα να χάνεται το φεγγάρι. Αλλού πρώτα, για να χάνεται και η αρρώστια από το παιδί. Και ύστερα, όπως το φέρανε, μέχρι τη μέση το φεγγάρι. Μέχρι τη μέση. Και τώρα θα το φέρουνε παν-

2. Λεχαινά Ηλείας. Μοσχονέρι (κατ' ευφημισμό από το Βρωμονέρι) στον τέως υγρότοπο Δροσελή. Δημοφιλής ιερός τόπος –λακκούβα με όζοντα ιαματικά «μαύρα» νερά και λάσπη–, όπου καταφεύγουν οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής προς δωρεάν ίαση δερματικών και άλλων νόσων (καλοκαίρι 2006).

σέληνο, νάτο, χτες το βράδυ τήραγα εγώ το φεγγάρι το Σάββατο θα 'ναι μέσ' στον ουρανό, εε! [δείχνει]. Θα 'χει γυρίσει, θα 'χει πάρει δρόμο για χάσιμο. Ε, τότε θα το σταυρώσω για τελευταία φορά. Τρεις φορές. Το μελετάω, το σταυρώνω και με την πρώτη, άμα το σταυρώσω 'γώ, αρχινάνε τα λιοδέκατα που αυτώνει, γιατί το χτυπάνε τα λιοδέκατα [δέκατα, πυρετός]. Είναι τρεις μορφές [η χρυσή]. Είναι κίτρινη, είναι άσπρη κι είναι όπως είσαι [δε φαίνεται] αλλά σε δέρνει στο κόκαλο.

Ήτανε 'νας παπάς, – και είναι ζωντανός εσήμερα και βρίσκεται, κι όταν με βλέπει, τηράει να μου φιλήσει εμένα το χέρι! Του λέω, «παππούλη, έχεις τ' άγια μυστήρια, αμαρτία απ' το θεό είναι, αυτό να μη ματα το 'πείς!» του λέω. Και προχτές εδώ, στου παπα-Θ. το μνημόσυνο, ήτανε. Αλλά δε μπορεί η μανούλα του [είναι άρρωστη], δεν έχω άνθρωπο, να πάω. Ο πατέρας του έχει πεθάνει. Από τότε που πέθανε ο πατέρας του, αυτός [ο παπάς] από τη στενοχώρια του τότε γύρισε χρυσή. Χρυσή του κοκαλιού και δε φαινότανε, ούτε κίτρινος, ούτε λευκός, τίποτα. Αλλά μια εδώ, μια νύφη πό' χω πάρει απ' του Μπόρσι [κοντινό χωριό], τη μάνα της την είχανε καντηλανάφτισσα στο χωριό, νεωκόρισσα να πούμε και πάγαινε συνέχεια στο χωριό, βάρηγε τη γκαμπάνα, εσυγύραγε την εκκλησία, ούλα, κι αφού τον ήβλεπε σε τέτοια χάλια [τον παπά] κι αυτή ήξερε για μένα ότι... [πως είναι γιάτρισσα]. Επέθανε ο πατέρας του από το καταραμένο, να καταλάβεις [καρκίνο]. Κι αυτός [ο παπάς] επήγαινε σσου γιατρούς στην Αθήνα και του λέγανε ότι κάτι έχει το αίμα του. Κάτι έχει το αίμα του. Του λέγανε. Ούλο κάτι, κάτι, κάτι. Αφού 'πό τα πολλά κάτι-κάτι το σώμα του... Λέει [η νεωκόρισσα] «–ρε παππούλη, δε μου λες», του λέει. «–Τι είναι;» της λέει. «–Δε μπας και μια φορά στη συμπεθέρα μου στου Ζόγκα», του λέει, «να ιδεις μήπως έχεις χρυσή;» Εν τέλει, τού 'πε, αυτά κι αυτά.

Κάποτε με ήυρε, πάαινα στα Λεχαινά, στο λεωφορείο μέσα. «–Καλημέρα», «–Καλημέρα». Είδες, όταν πρωτομπείς στην πόρτα πουθενά, που λέει ο λόγος σαν άνθρωπος, σαν γαϊδουράνθρωπος που λέει ο λόγος να βρεθείς, όχι σαν άνθρωπος, σα γαϊδουράνθρωπος. Άμα πέσεις στην πόρτα κι αυτά, τι να ειπείς. Μιλιά; Είν' αμαρτία απ' το θεό! [αναφέρεται στο γιατί συνομήλησε με τον άγνωστό της παπά]. «Καλημέρα», λέω, λέει «καλημέρα». Ετράβηξα να βρω μιαν άκρη [γιατί της μίλησε]. Λέει, «κυρία Γ. πού πας, στα Λεχαινά ή στο Μοσχονέρι;» Δεν είχε ακόμα τότε ανοίξει το Μοσχοκονέρι [για τα καλοκαιρινά ιαματικά λουτρά] αλλά τότε άρχιζε και πάαινε κόσμος.³ «Όχι παππούλη», του λέω, «στα Λεχαινά». «Εντάξει» λέει, «θα σε βρω». Μόλις ροβολήκαμε στα Λεχαινά, μου λέει, «έλα 'δώ να σε ρωτήσω». «Τί θες παππούλη;» του λέω. Μου λέει, «μού 'πε», λέει, «έτσι κι έτσι η συμπεθέρα σου», μου λέει. «Τί να σου πω παππούλη», του λέω, «εγώ χωρίς να σε κοιτάξω, χωρίς τίποτα, ε, το είδα». Εγώ, όπως σου 'πα, από το πρόσωπό του εδώ έτσι, εκατάλαβα [πως έχει χρυσή]. Μου λέει «τί πρέπει να γίνει;» «Ρε παππούλη,

άκου 'δώ. Το φεγγάρι τώρα σε δυο-τρεις ημέρες το πολύ θα γυρίσει, πάει απάνου», του λέω. «Αλλά δεν πρέπει νά 'ρθεις ε τώρα», του λέω, «θα σου πω εγώ πότε πάει γιομίζοντα το φεγγάρι, δεν κάνει», του λέω.

Πέρασε καιρός. Γύρισε το φεγγάρι. Εχανότανε. Μόλις εχανότανε κι ύστερα, πάγαινα για το Μοσχονέρι [για μπάνια], τότε. «Κυρά Γ., τί γίνεται», μου λέει [ο παπάς]. Είπα καλημέρα μέσ' στο λεωφορείο. «Για πού πας;» «Για το Μοσχονέρι». «Και πότε λες να 'ρθώ;» μου λέει. Του λέω «έλα την τάδε μέρα, είναι χάση» [φεγγαριού]. Ήρθε. Μόλις ήρθε, ε, την κόψαμε [τη χρυσή]. Στους μεγάλους, όταν τους εύρει τέτοιο [χρυσή], κάτω απ' το πάνω χείλος από κεί μέχρι 'δώ [δείχνει σύρριζα στο άνω ούλο, πάνω από τα δόντια, κατά μήκος των κοππήρων] κρατιέται ένα κουμπί στα ούλα απάνου και μέχρι να ντη βρεις, να ντη γκόψεις να πούμε, αυτά είναι!...[κακό] Τα λόγια τα λέω 'κείν' την ώρα που το κόβω. Λοιπόν, γυρίζει, τη γκόψαμε 'κεί πέρα, εδώ τη γκόβουμε [δείχνει, εδώ στη γκορφή και στο 'να αφτί και στ' άλλο [της χρυσής], στους μεγάλους. Ενώ τα μικρά, όπως είναι τούτα 'δώ [παιδιάκια παρόντα], τούτο το μικρούλακι τώρα που θα 'ρθεί να ντο σταυρώσω, θα ντο πιάσω από 'δώ πάνου μέχρι κάτω [δείχνει όσο το πίσω μέρος του σώματος του παιδιού]! Από το λαιμό πίσω, κά' για κά' [κάτω για κάτω], από 'δώ κι από 'κεί, από 'δώ κι από 'κεί, [εκατέρωθεν από τη σπονδυλική στήλη] αριά-αριά να πούμε, όχι για θάνατο το παιδί να ντου φάω το αίμα ούλο, μέχρι κάτω, να ντου φτιάσω τα πόδια του, κάτ' εδώ, το κόβω. Επειδή είδες φτούνα τα μικρούλια τα μελετάω και για τη σούφρα [παιδική αρρώστια]. Η σούφρα είναι πιο χειρότερη ακόμα κι από τη χρυσή. Λοιπόν, τα μελετάω και για σούφρα, γι' αυτό τα κόβω τα μικρούλια, τρεις φορές. Χαρακίς με το ξουράφι, τέτοιο αγοραστό που παίρνεις κι αυτά, εντάξει. Λοιπόν, με το μπαπά, τότε σταύρωσα, αύτωση. Με τη μπρώτη που τότε σταύρωσα, πήγε στην Αθήνα. Του λέω, «παππούλη, θα 'ρθείς τον τάδε καιρό, την τάδε μέρα», λέω, «πίσω». Δεν ήρθε. Έφυγε το φεγγάρι. Αυτός πήγε στην Αθήνα.

Πήγε να τηραχτεί [να εξεταστεί στους γιατρούς]. Κι αφού πήγε και τηράχτηκε, του λέει [ο γιατρός, του παπά] «κύριε, το αίμα σου είναι πολύ καθαρό, δεν είναι όπως ήτανε!» Είναι το στη ζωή, σου λέω [ο παπάς], προχτές τον είδα και λέει «εγώ να σου φιλήσω το χέρι!» Λοιπόν, «δε μου λες», του λέει, [ο γιατρός, στην Αθήνα] «το αίμα σου είναι πολύ-πολύ καθαρό, Τι συμβαίνει;», του λέει, «πήγες πουθενά; Εγώ είχα μια γιαγιά», του λέει [ο γιατρός], «και σταύρωνε κάτι παιδιά και να σου πω», του λέει, «μπροστά σε τούτα που ξέρουμε 'μεις, γιατρικά κι αυτά, αυτά ήσαντε καλύτερα» του λέει 'κείνος ο γιατρός. «Είχα μια γιαγιά και 'γώ», του λέει [ο γιατρός] «και σταύρωνε μικρά παιδιά και 'γώ τα πιστεύω αυτά». «Τι να σου πω ρε παιδάκι μου» του λέει [ο παπάς], «και 'γώ παπάς είμαι αλλά πήγα σε μια πραχτικά και από τότε πήγα καλύτερα». Του λέει, «παππούλη, να ξαναπάς, να σε τελειώσει», κι αυτά. Ε, με βρίσκει στη Βάρδα κάποτε, τότε ξανασταύρωσα, μό' βγανε να μου δώσει τρία χιλιάρικα [δραχμές]. Λέω,

«φχαριστώ πολύ, παππούλη, εγώ θέλω μόνο και μοναχά να με ματαλαβαίνετε [να της δίνει θεία κοινωνία], αν θέτε», του λέω, «δεν θέλ'τε, ε, ο θεός είν' απάνου», του λέω. «Ούτε μάγια ξέρω, ούτε αυτά. Εγώ τά 'μαθα από τη γιαγιά μου κι αυτά. 'Πό' 'κεί και πέρα», του λέω, «'γώ λεφτά δεν παίρνω 'πό κανένανε, θα πάρω από σένα;», του λέω! Πως, οι παπάδες μου λένε ότι βγαίνω μπροστά απ' το Χριστό! Έτσι μού ειπανε. Βγαίνω μπροστά απ' το Χριστό!! «Για σταμάτα παππούλη», του λέω, «πώς βγαίνω μπροστά απ' το Χριστό; Για ποιο λόγο; Όχι, δε βγαίνω μπροστά απ' το Χριστό, ποτέ. Τούτο το πράμα δεν το ξέρω», του λέω, «ούτε λεφτά παίρνω». Μάλιστα, ο παπα-Α. δε μ' αφήνει να ματαλάβω!! Ο Α., ο πατέρας του [του παπα-Α.], δε μόν' 'λεγε ποτέ τίποτα. Ο παπα-Κ.; «Έλα 'δώ χριστιανή μου να σε σταυρώσω», μου λέει, «να ματαλάβεις!». Ο παπα-Κ., του παπα-Γ. το παιδί. Κι άλλοι. Και κείνος εκεί [ο παπα-Α.], μου λέει «όχι, άμα σταυρώσεις, μη ματαρθείς να ματαλάβεις!» [...]

Και γι' αυτό το λόγο [διστάζει να θεραπεύει]. Όχι, –το λέω μοναχή μου δηλαδή–, άμα 'ρθώ σε σένα και μου πεις «έλα 'δώ κυρά μου να μου σταυρώσεις το παιδί» και να σου πω «κυρά μου, ναι, να σ' το σταυρώσω, δό' μου πέντε χιλιάδες, δό' μου δέκα», θα 'τανε αμαρτία. Αφού δε θέλω τίποτα! Με καλείς, πάινε στην ευχή, δε θέλω τίποτα. Δε 'γιαίνει το παιδί σου; Σύρ' το και παραπέρα. Δε 'γιαίνει. Μπορεί να μην είν' από 'κείν' την αρρώστια. Ξέρω 'γώ; Μπορεί νά 'χει τίποτ' άλλο το παιδί σου. Να το πας και παραπέρα [στο γιατρό].

Ο παπάς, τελικά πέρασε [θεραπεύτηκε]. Πήγε και ήρθε και τού 'πανε εντάξει. Πρέπει όμως να σταυρωθεί τρεις φορές. Μια φορά χάση και δυο φορές γέμιση του φεγγαριού. Ημέρα Δευτέρα, Πέμπτη και Σάββατο. Την Τετάρτη πιάσανε το Χριστό, την Παρασκευή τότε σταυρώσανε, η Τρίτη είναι κακιά μέρα, η Κυριακή είναι Κυριακή και δε γκάνει, ε, Πέμπτη, Σάββατο και Δευτέρα. Να μην είν' άλλη. Ειδικά λόγια⁴ γι' αυτή την αρρώστια, τη Χρυσή και τη Σούφρα. Μαζί πάνε. Μαζί, το ίδιο [ξόρκιο και λόγια] πάει.

Η σούφρα και το Μοσχονέρι

Με τη σούφρα το παιδί δε μεγαλώνει, ζαρώνει κι όσο πάει και χειρότερο γίνεται. Τα πάνε και στο Μοσχονέρι.⁵ Πήγανε παιδιά κι από 'δώ. Ο ίδιος μου ο αδερφός. Όχι ο αδερφός μου [δικό του παιδί], άλλονε πήγε. Τότε πήγανε και το πήγανε [το παιδί] και μόλις πήγανε στο Μοσχονέρι, το βουτήξανε μέσ' στο νερό και ήρθανε, γιατί τους είχαμε 'πει εμείς [να το πάνε] η μάνα μου να πούμε, 'κείν' την ημέρα, κείν' τον καιρό [παλιότερα δηλαδή]. Τους είπ' η μάνα μου, ήτανε εδώ η μάνα μου, ζωντανή, και τους λέει «να μη μιλείστε κανέναν, από 'δεπά που θα πάτε μέχρι το Μοσχονέρι κι απ' το Μοσχονέρι εδώ, ή απάντησες, ή όποιος σου μιλήσει, και ν' απαντήσεις, όχι! αμίλητοι να πάτε κι αμίλητοι να γυρίσετε!» Τώρα, τη νύχτα γίνονται αυτά, όχι μέρα, μόλις βασιλέψει ο ήλιος κι' ύστερα να φύγουνε να πάνε. Τρεις παγαίνανε. Τρεις. Όχι απαραίτητα η μάνα. Δεν ξέρω αν πάνε άλλοι. Πάντως δύο

3. Μοσχονέρι. Το «διπλό» εικονοστάσι των «δίδυμων» θεραπευτών αγίων Αναργύρων που αναφέρεται στη μαρτυρία (Μάρτιος 2007).

και το παιδί [το άρρωστο], τρεις. Και τού 'χανε πάρει μια αλλαξά κοντά [του παιδιού] καθαρή και 'κείνα τ' αποφόρια [που το αλλάξανε] τα πετάξανε μέσα [στη λούμπα, στο Μοσχονέρι]. Και το παιδί [το βάλανε μέσα στο νερό της λούμπας]. Δεν έχει σχέση, ή χειμώνας ή καλοκαίρι, όποτε τύχει. Δεν έχει σχέση αυτό. Αυτό [το πότε θ' αρρωστήσει το παιδί για να το πάνε] όποτε τύχει, η τύχη, είναι τση τύχης αυτό. Αυτό το Μοσχονέρι μέσα, θα σου πω ύστερα, κοντά, συνέχεια [...].

Λοιπόν, μόλις επήγανε 'κεί πέρα [στο Μοσχονέρι] και το βουτήξανε το παιδί, τα ρούχα πού 'χανε μέσα, τ' αποφόρια απ' το παιδί, πάπ!, τα πετάξανε μέσα. Ναι! Τ' αφήκανε μέσα, στο νερό. Του φορέσανε άλλα του παιδιού, το πήγανε, φύγανε. Αμίλητοι. Το παιδί κλάψει δεν κλάψει, τίποτα. Το παιδί ήτανε «απ' όξω», βαρεμένο. Βαρεμένο «απ' όξω» αυτό. Λοιπόν κίνησε, πήγανε. Μόλις εφύγανε, ακούνε πίσω μπουουουουου!!! Από εκεί κά' από το νερό που ξεκινήσανε [και φύγανε]. Μέχρι που σταματήσανε και σταμάτησε το σύνερο [=σύνορο του Μοσχονεριού, εκεί σταμάτησε η βουή]. Βέβαια, το σύνερο του Μοσχονεριού. Μέχρι που σταμάτησε το σύνερο, κι από 'κεί κι απάνου, ε, δεν, και να μιλήσεις, δεν έχει [δικαιοδοσία η Τρανή Κυρά του Μοσχονεριού], θέλω να σου πω. Ε, πάει.

Τι είναι στο Μοσχονέρι; Να σου πω ένα που άκουσα φέτο; Έχω δεκαεφτά χρόνια και 'φέτος δεκαοχτώ που πήγα, πάω και κάνω μπάνια [...]

Το Μοσχονέρι λένε ότι είναι μια γυναίκα. Μέσ' στο Μοσχονέρι, εφέτο τ' άκουσα, μια γυναίκα από την Πάτρα ήταν άρρωστη. Ήτανε στα γεράματα τα δικά μας τώρα, όπως είμαστε' εμείς τώρα εξήντα χρονών, ξέρω 'γώ πόσο είμαστε τώρα, εγώ πάω εβδομήντα τέσσερο-εβδομήντα τρία, αλλά στις δικές μας ημέρες να πούμε, όχι παλιά. Ήτανε άρρωστη η γυ-

4. Μοσχονέρι. Εικονοστάσι (το δεξί της εικ. αρ. 3) αγίων Αναργύρων, εσωτερικό (Μάρτιος 2007).

ναίκα απ' τα πόδια τση. Είχε γυρίσει ούλο το γκόσμο, σου λέει. Ούλο το ντουλιά. Τ' άκουσα 'φέτο 'γώ φτούνο το πράμα, δεν τό 'χα ακούσει τόσα χρόνια. Και της λέει, «να πας στο Μοσχονέρι να βρεις την υγείά σου». Επαρησιαστήκανε δυο άνθρωποι στον ύπνο της και τση λένε, «εμείς είμαστε οι άγιοι Ανάργυροι» και στο Μοσχονέρι –εγώ εβάρεσα το πόδι μου εφέτο, το βάρεσα, δηλαδή μάτωσε μέσα σε πέτρα, εδώ, ε, τούτο το δάχτυλο, έβγαλα ένα κομμάτι τέεετοι, 'κείνες τσί μέρες που λέγανε αυτά στο Μοσχονέρι, τ' άκουσα που τα λέγανε κι έχει πέτρες κάτω, σωστά δηλαδή– «εμείς είμαστε οι άγιοι Ανάργυροι», λέει, «και εκεί που είναι η λίμνη», λέει, «ήτανε η εκκλησία μας και τη ρίξανε οι Τούρκοι τα παλαιά χρόνια», λέει, «κι είμασ' οι άγιοι Ανάργυροι και να 'ρθεις εκεί στο Μοσχονέρι να ιδείς την υγείά σου». Και μόλις ήρθε στο Μοσχονέρι, είδ' η γυναίκα την υγεία της! Και την άλλη χρονιά φέρνει τους Αγιανάργυρους και φέρνει και 'κείνο το αυτό που το 'χει βάλει τους Αγιανάργυρους να πούμε, το εικονοστάσι. Αυτή η γυναίκα το 'φερε. Και τση λέει, «εμείς είμαστε τόσα χρόνια και μας εγκρεμίσαν την εκκλησία μας και μέσα εκεί που είν' η λίμνη», λέει, «ήτανε η εκκλησία μας, οι Αγιανάργυροι, και όσοι περνάνε είναι φίλοι και καλοί και εμείς τσου κάνουμε θαραπαυμένους». Μάλιστα.

Ου, καημένη [απευθύνεται σε μένα], άμα κάτσουμε και βάλουμε [στην κουβέντα μας] τέτοια, για μάτιασμα και για τέτοια, δεν κάνει να τα λέμε, δεν κάνει φτούν' τα πράματα. Το μάτιασμα, το παραδέχεται η εκκλησία αλλά άλλοι το παραδέχονται κι άλλοι όχι. Απ' ό,τι είπα 'γώ, μια φορά σ' ένανε [παπά], και μου λέει, «κυρία μου, θα βγεις μπροστά απ' το Χριστό εσύ;». Εδώ ο πάπ' Α. δεν μ' αφήνει να ματαλάβω. «Εγώ παππούλη», λέω, «εμένα η γιαγιά μου μου τά 'χει ειπωμένα, έτσι κι έτσι».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹Βλ. Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αρχείο Χειρογράφων, χφ. αρ. 4400, σ. 86-106. Επιτόπια έρευνα-καταγραφή Ελένη Ψυχογιού.

² Λαμπούριασμα ή λαμούριασμα = λαϊκή προληπτική ενέργεια ανοίγματος του λαϊμού των νεογέννητων, από τα πρώτα παιδιατρικά καθήκοντα της μαμμής (βλ. Ψυχογιού 1998).

³ Λακκούβα με μαύρο ιαματικό νερό και λάσπη μεταξύ Λεχαιών-Μέλισσας όπου προσφεύγουν οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής λουόμενοι για ίαση.

⁴ Αρνήθηκε κατηγορηματικά να προφέρει τα λόγια, γιατί υποστηρίζει ότι θα χάσουν τη θεραπευτική δύναμή τους.

⁵ Το Μοσχονέρι θεωρείται και έδρα των νεράιδων, στην αρχηγό των οποίων, την *Τρανή Κυρά* ή *Κυρά Καλή* παρέδιδαν παλιότερα τα «στριγγλιασμένα» μωρά με μαγική τελετή προς ίαση. Για το μαγικό αυτό βάπτισμα, βλ. Ψυχογιού 1980 και [2007]· Ψυχογιός 1988, σ. 89-92· πβ. και Παραδέλλης 1995.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BLUM RICHARD / BLUM EVA (2005), *Η κακιά ώρα. Μαγεία, τελετουργίες και προλήψεις της ελληνικής υπαίθρου*, μτφρ. Αργυρώ Πατσού-Βελοπούλου, εκδ. Αρχέτυπο, Αθήνα.

ΜΑΔΙΑΝΟΥ-ΓΚΕΦΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ (1998), (επιμ.), *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία. Σύγχρονες τάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

ΠΑΡΑΔΕΛΛΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ (1995), «Από τη βιολογική γέννηση στην κοινωνική. Πολιτισμικές και τελετουργικές διαστάσεις της γέννησης στον ελλαδικό χώρο του 19ου αιώνα», αδημ. διδ. διατρ., Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα.

STEWART CHARLES (1991), *Demons and the Devil. Moral Imagination in Modern Greek Culture*, Princeton University Press.

STEWART CHARLES / SHAW ROSALID (1994) (επιμ.), *Syncretism/Anti-syncretism. The Politics of Religious Synthesis*, Routledge, Λονδίνο / Νέα Υόρκη.

ΨΥΧΟΓΙΟΣ ΝΤΙΝΟΣ (1988), *Περί γοητειών και μαντείας*, εκδ. Ν.Ε.Λ.Ε. Ηλείας / εκ παραδρομής, Λεχαινά.

ΨΥΧΟΓΙΟΥ ΕΛΕΝΗ (1980), «Νεράιδες. Πίστη και λατρεία τους στην Ηλεία», *Ηλειακά ΛΗ'*, σ. 1136-1143.

– (1998), «Νανουρίσματα-ταχαρίσματα: λειτουργίες του λόγου στην τελετουργία της γέννησης», *Εθνολογία* 6-7 (1998-1999), σ. 193-271.

– [2007], *Γέροι και Γενίτσαροι στην ακολουθία της Μητέρας-Γης. Διαχρονικές θιασικές ομάδες στη βορειοδυτική Πελοπόννησο*, εκδ. εκ παραδρομής, Λεχαινά (υπό έκδοση).

Folk Medicine and Religiosity, Oral Lore and Erudition: The Testimony of a Female Healer from Elia, Peloponnese Eleni Psychoyiou

The article refers to the oral testimony of a female traditional healer, whom the author interviewed in the framework of a research on folklore carried out in Elia, Peloponnese, in August 1989. It is published not only because it represents an emic presentation of the folk conception of health, illness, metaphysical powers, the belief in the miracle working properties of sacred places and consequently their important impact in healing physical and mental diseases. But also because it enhances the aspects of the osmosis or/and conflict between erudition and oral lore, tradition and modernity, empirical and scientific medicine, Christian doctrine and folk belief, cult and ritual.